

بررسی قوانین آلودگی محیط زیست در حقوق ایران

رضا دهقان^۱*

چکیده

ایران در منطقه ای خشک از آسیا و جهان قرار گرفته است که دو سوم آن را بیابان ها تشکیل می دهند و فقط در قسمت شمالی آن و بخشی از قسمت غربی و جنوبی جنگل وجود دارد که آن هم به شدت در حال تخریب است. اما آن چه در کنار این همه تخریب باعث توجه بیشتر به مسایل زیست محیطی شده است، موضوعات ناشی از آلودگی ها، به ویژه آلودگی هوا است. گسترش بی رویه شهرها در کنار عدم کنترل ازدیاد جمعیت که در کشور ما بیشترین رشد را دارد و نیز متمرکز شدن بی رویه صنایع و به وجود آمدن بی قاعده کارخانه ها علت اصلی این آلودگی هاست. گاهی اوقات و در ساعتی از روز شدت آلودگی به سبب معلق بودن ذرات شیمیایی و گازهای سمی در هوا به قدری زیاد میشود که مسوولان به ناچار اقدام به اعلام وضعیت فوق العاده می کنند و مردم را از رفت و آمد در برخی مناطق شهری که خطر بیشتری دارد، باز می دارند. موضوع حمایت از محیط زیست در جهت منافع بشری و از بین بردن آثار مخرب فعالیت های صنعتی تبدیل به مسأله ای جدی در جهان معاصر گردیده است و بشریت را مورد تهدید قرار داده است. برای مقابله با این تهدید نیاز به اقدامی قاطع از طریق اتخاذ تدابیر مناسب دارد. رویه عملی محاکم ایران براساس مسئولیت مبتنی بر تقصیر است و آنچنان که شایسته است پاسخگوی این همه آلودگی و تخریب و جبران خسارت وارد بر محیط زیست نمی باشد لذا با توجه به لزوم جبران خسارات وارده بر محیط زیست و مسئولیت مدنی ناشی از آن، که از جایگاه ویژه ای در علم حقوق برخوردار است. در این پژوهش تلاش بر این است که مبنای این بررسی تأثیر بازندارندگی مجازات تخریب محیط زیست بر مرتکبین آن در شهر یاسوج تبیین و تشریح و واکاوی قرار گرفته و مبنای مناسب برای این مسئولیت یافت گردد.

واژگان کلیدی: محیط زیست، آلودگی هوا و خاک، حقوق ایران، قوانین آلودگی محیط زیست.

مقدمه

به نظر می رسد که مسئولیت مدنی سنتی که بر مبنای نظریه های سنتی مانند تقصیر و خطا استوار است پاسخگوی خسارتهای زیست محیطی که در بسیاری از موارد باعث ایجاد خسارتهای عمومی می شوند نیست چرا که در قواعد مسئولیت مدنی حقوق و اموال خصوصی مورد حمایت قرار گرفته است و برای حفاظت از حقوق عمومی زیست محیطی باید ساختار پیشگیری و جبران خسارتهای خاص در قوانین پیش بینی شود. همچنین تشکیل دادگاه تخصصی و آموزش قضات و دادرسان در درک مسائل زیست محیطی می تواند در جبران اینگونه خسارت ها تأثیر به سزایی داشته باشد. آلودگی های محیط زیستی به دلیل افزایش بی رویه از این منبع و گسترش صنایع و تولیدات و پیشرفت تکنولوژی رو به فزونی است و زمانی که آلودگی در محیط زیست رخ می دهد امکان دارد افراد متعدد و بعضا بی شماری از آن آسیب پذیرند که هرکدام از اینها میتوانند جبران خسارات خود را از مسئول حادثه مطالبه نمایند. بنابراین در شمار زیان دیدگان علاوه بر دولتها و سازمانهای بین المللی، اشخاص حقیقی و حقوقی خصوصی نیز وجود دارند. لذا باید سیستمی تدارک شود تا این

^۱ نویسنده مسئول: دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نورآباد ممسنی

اشخاص نیز به راحتی به جبران خسارت نائل گردند. همچنین در مورد طرح دعاوی در نظام های داخلی و دیوان بین المللی دادگستری باختصار سخن رانیدیم و دانستیم نظام های حقوقی یکسان نیستند، برخی در زمینه محیط زیست بسیار قوی عمل می کنند و قواعد بسیار کارآمدی برای حفظ هر چه بیشتر حقوق زیان دیدگان دارند و در مقابل در بسیاری از کشورها نظام قضایی در این زمینه پیشرفت چندانی نداشته و نیز به ایجاد قوانین برون مرزی احساس می شود. دانستیم دیوان بین المللی دادگستری که امکان رسیدگی به دعاوی میان دولت ها را فراهم می کند و اشخاص خصوصی امکان مراجعه به آن راندارند، نیز در این زمینه چندان کارآمد نبوده و نیاز روز افزون به ایجاد یک مرجع تخصصی بین الملل محیط زیست به چشم می خورد تا حقوقدانان فارغ از مسائل تعارض قوانین و روند کند دادگاه های موجود بین المللی وقواعد نارسار و ناکافی داخلی کشورها، به مباحث تخصصی این قبیل دعاوی در دادگاه مخصوص بپردازند. از مطالعه مقررات قانون کشور فرانسه درباره هدف طراحی نظام مسئولیت ناشی از تخریب محیط زیست چنین نتیجه گیری می شود که قواعد مسئولیت مدنی سنتی در این را کارآمد نیست و قانون مسئولیت مدنی پاسخگوی منافع و حقوق عمومی در این باب نیست زیرا در آن قانون، حقوق و اموال خصوصی مورد حمایت قرار گرفته است بنابراین، درباره جبران و پیشگیری خسارت های زیست محیطی باید به قوانین و مقررات حمایت از محیط زیست مراجعه نمود با وجود این، قواعد سنتی مسئولیت مدنی در مورد ارکان تحقق مسئولیت مدنی زیست محیطی، عوامل توجیه کننده آن و شیوه های جبران خسارت قابل استفاده است.

۱- مبانی نظری و مفهوم شناسی

۱-۱- مفهوم شناسی محیط زیست

امروزه بحث درباره محیط زیست و آلودگی های آن مساله ای مهم و حیاتی بوده و همه دنیا را به چالش کشیده است چون زندگی سالم با محیط زیست سالم ارتباط تنگاتنگی دارد و آلودگی محیط زیست زندگی همه را تهدید می کند. امروز بسیاری از انواع بیماریهای جسمی و روانی مخصوصا در شهرهای بزرگ ناشی از همین آلودگیها بوده و انسانها در معرض مرگ تدریجی قرار گرفته اند. برای حفظ و حمایت از محیط زیست اقدامات مختلفی صورت گرفته. مسائل مربوط به محیط زیست مانند همه مسائل اجتماعی دیگر دارای جنبه های حقوقی می باشد. در زمینه جنبه های حقوقی آنچه مورد بحث ماست بحث حقوق جزا و نقش آن در حمایت از محیط زیست می باشد.

۱-۲- تعریف محیط زیست

محیط زیست، ترجمه فارسی واژه " environment " به معنای محیط اطراف می باشد. این اصطلاح از دو کلمه محیط و زیست تشکیل شده است که هر یک دارای معانی خاصی است ولی زمانی که این دو کلمه در کنار هم قرار می گیرند برای تعریف آن دو نگرش ایجاد میشود که : یک نگرش این است که عنوان محیط زیست از دو کلمه محیط و زیست ترکیب یافته است که در فارسی به معنای جایگاه و محل زندگی است. این عنوان از نظر لغت مواردی هم چون آلودگی هوا، راه های جلوگیری از تخریب طبیعت و... را شامل نمی شود، اما امروزه مفاهیم گوناگون را از آن آرایه می نمایند مثل آب و هوا، جنگل، کوه، حقوق حیوانات و پرندگان، راه های جلوگیری از آلودگی هوا، راه های مبارزه با عوامل مخرب طبیعت و ... محیط زیست در اصطلاح به کلیه عوامل تهدید کننده یا بهبود بخش محیط زندگی اطلاق می شود.

یکی از جامع ترین تعریفی که در ارتباط با واژه محیط زیست به ویژه از سوی یونسکو به کار می رود اصطلاح زیست سپهر (زیست کره یا بیوسفر) می باشد که عبارت است از محیط زندگی بشر یا بخشی از جهان که طبق دانش کنونی بشر امکان زیستن در آن وجود دارد. تعریف های گوناگونی از محیط زیست در متون مختلف ارائه شده است که از میان آنها می توان متن حقوقی مصوب شورای جامعه اقتصادی اروپا در تاریخ ۲۷ ژوئن ۱۹۶۷ اشاره نمود که در تعریف محیط زیست چنین می گوید: «محیط زیست شامل آب و هوا، خاک، عوامل درونی و بیرونی مربوط به زیست هر موجود زنده می شود به نظر برخی از دانشمندان، محیط زیست شامل مجموعه ای از به هم پیوستگی عوامل بیرونی است که حیات و کلیه جنبه های زیستی موجودات زنده از آن تاثیر می پذیرد.

۱-۳- تخریب محیط زیست

تخریب محیط زیست به رو به وخامت گذاشتن شرایط محیط زیست از طریق تقلیل منابع مانند هوا، آب، خاک؛ نابودی اکوسیستم‌ها، تخریب زیستگاه‌ها؛ انقراض حیات وحش و آلودگی گفته می‌شود. تعریف آن هرگونه تغییر یا اختلال در محیط زیست است که مضر یا نامطلوب باشد.

۱-۴- مفهوم لغوی و اصطلاحی تخریب محیط زیست

«تخریب» در لغت به معنی خراب کردن و ویران کردن و نابود کردن و «احراق» به معنی آتش زدن یا سوزاندن آمده است و در عالم حقوق نیز هر دو عنوان در خود معنای لغوی به کار رفته‌اند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۶۵: ۱۶۲)

در بحث تخریب محیط زیست و جایگاه آن در علم محیط زیست باید به دو موضوع حساس درباره تخریب محیط زیست و پیامدهای آن بر جامعه انسانی تاکید ورزید. اول آن که محیط زیست با فعالیت‌های انسان رابطه متقابل دارد که می‌تواند باز خورد‌های مثبت با منفی داشته باشد و نمی‌توان به روشنی پیش‌بینی کرد که تاثیر فعالیت‌های انسانی بر محیط زیست یا تاثیر تخریب محیط زیست بر انسان و رفتارهای انسانی چیست. نکته دوم در مورد ویژگی متمایز تخریب محیط زیست این است که محیط زیست مرز نمی‌شناسد و مربوط به کل جامعه انسانی می‌شود. برخی مشکلات محیط زیستی مثل آلودگی هوا در شهرها یا آلودگی آب ممکن است تاثیر محدود در محل داشته باشد و یک نگرانی ملی تلقی شود. اما برخی دیگر از معطلات محیط زیستی کاربردهای بین‌المللی دارد. سه معضل محیط زیستی فراملی وجود دارد. اول آن که برخی از منابع محیطی مثل جو زمین و اقیانوس‌ها مربوط به کل کره زمین می‌شود. دوم آن که کشورهای همسایه تنها در بخشی از محیط زیستی تحت تاثیر فعالیت‌های یک یا چند کشور باشند مثل باران اسیدی و نکته آخر آن که برخی منابع محیط زیستی مثل جنگل‌هایی استوایی در کشورهای مجزا قرار دارند، اما آینده این جنگل‌ها ممکن است هر یک از این کشورها را تحت تاثیر قرار دهد زیرا اهمیت آن در منحصر به فرد بودن آن است. (تقی زاده، ۱۳۹۲: ۲۳۱)

۱-۵- مبانی نظری جرم تخریب محیط زیست

مبانی نظری به انگلیسی (Theoretical Foundations) به آن نظریه‌ها، چارچوب‌ها، یا مدل‌ها یا مفاهیمی گفته می‌شود در پایه ریزی یک طرح یا برنامه یا تحقیق مدنظر پژوهشگران یا کنشگران قرار می‌گیرد و به آن یا آن‌ها استناد می‌شود

۱-۶- مبانی مسئولیت اشخاص خصوصی و عمومی در قبال خسارات زیست محیطی

این نظریه، سنتی‌ترین نظریه در جرایم، زیست‌محیطی است. بر این اساس جرایم زیست‌محیطی قابل مطالبه نیست مگر این که بتوان تقصیر عامل ورود خسارت را اثبات نمود. بنابراین زیان‌دیده اگر بتواند ثابت نماید که عامل زیان در وارد آمدن خسارت تقصیر داشته مسئول خواهد بود. این نظریه که تقریباً رویکرد شایع در رژیم مسئولیت مدنی حقوق ایران و اکثر نظام‌های حقوقی، نظیر فرانسه است با مبانی و فلسفه حقوق محیط زیست فاصله دارد. مطابق مواد ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ قانون مدنی فرانسه مطالبه خسارت و مسئول شناختن عامل زیان منوط به اثبات تقصیر عامل زیان است هرچند نظریه تقصیر در برقراری در رابطه سببیت و اسناد عرفی زیان به فاعل نقش بازی می‌کند ولی نمی‌تواند مبانی جامعی باشد. درواقع پذیرش این نظریه امکان جبران بسیاری از خسارات زیست محیطی را دشوار می‌نماید چرا که اثبات تقصیر در خسارات زیست محیطی بر خلاف سایر حوزه‌ها مشکل است که این امر بیشتر ناشی از ماهیت خسارت زیست محیطی، تکرر آلوده‌کنندگان یا «آلوده‌کنندگان متعدد انگیزه پایین قربانیان خسارات زیست‌محیطی و مشکلات مربوط به اثبات رابطه سببیت است. (مهديزادگان، ۱۳۸۷: ۸۹)

در حقوق موضوعه برای تبیین مبانی مسئولیت زیست محیطی، نظریه تقصیر و نظریه خطر به عنوان دو مبانی اصلی و نظریه فرض تقصیر، نظریه‌های نامتعارف، نظریه خطر در برابر انتفاع، نظریه مسئولیت در برابر اشتباه خطرناک و نظریه تضمین به عنوان نظریه‌های منشعب از دو نظریه اصلی و تعدیل‌کننده آنها و در فقه و حقوق امامیه نیز نظریه‌های ارزشمندی چون نظریه اتلاف، نظریه تسبیب، نظریه تعدی و تفریط، نظریه لاضرر و نظریه احترام اموال ارائه شده‌اند.

مبنای نظام مسئولیتی مورد نظر ما تابع قواعد حقوق عمومی است یا از نظام مسئولیتی خصوصی یا همان نظام مسئولیت حقوق خصوصی پیروی میکند؟ نتیجه این بررسی را میتوان در هدف های این دو نظام مسئولیتی و راهکارهای رسیدن به آنها مشاهده کرد. در کشورهایی که از نظام مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر پیروی میکنند حیثیهمسئولیتی محدود به موارد شمرده شده توسط قانون گذار است؛ در حالی که در نقطه مقابل در نظام مسئولیتی نوین که ریشه در حقوق عمومی دارد، قلمرو مسئولیت محض به فعالیت های خاصی «فرض تقصیر آلوده کننده» محدود نمی شود و در صورت وقوع هر نوع خسارت زیست محیطی وجود دارد، چرا که در نظام مبتنی بر حقوق عمومی اصل بر مسئولیت محض آلوده کننده است درملاک مسئولیتی آلوده کننده است. همچنین در دو نظام، «تقصیر» ، حالی که در مسئولیت سنتی مفهوم خسارت نیز تفاوت می کند: در نظام مسئولیتی سنتی، قابلیت مطالبه خسارت های زیست محیطی با تردید فراوان مواجه است چرا که خسارت مفهوم خاصی دارد و منصرف به اموال خصوصی و حقوق خصوصی اشخاص است. اما یکی دیگر از تفاوت های اساسی این دو نظام مسئولیتی، تفاوت در اهداف آنهاست. به طوری که در نظام مسئولیتی سنتی، هدف اصلی جبران خسارات و برگرداندن وضعیت به حالت پیشین است؛ درحالی که در نظام مسئولیتی نوین، هدف اصلی پیشگیری از ورود خسارت است. نظریه تقصیر برای مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست جامعیت و کارایی لازم را ندارد؛ زیرا اولاً ارزیابی خسارتهای زیست محیطی بسیار دشوار است؛ دوم اثبات رابطه آلودگیها و خسارات زیست محیطی مشکل و در برخی موارد غیرممکن میباشد؛ سوم قربانیان خسارتهای زیست محیطی انگیزه بسیار کمی برای پیگیری و مطالبه خسارتهای زیست محیطی دارند؛ چهارم در بسیاری از موارد، محیط زیست مال خصوصی نیست و لذا شرط تحقق مسئولیت مدنی، یعنی نقض حقوق مالکیت فردی فراهم نیست لذا بر اساس این نظریه، در عمل اثبات تقصیر غیر مقدور و به تبع آن امکان جبران خسارات غیر ممکن است.

۱-۷- مبنای خطر

این نظریه توسط دو حقوقدان به نامهای ژوسران و سالی مطرح و توسعه یافت. نظریه خطر یا «نظریه مبتنی بر عدم تقصیر»^(۱۳) حکایت از این امر دارد که هرکس به فعالیتی بپردازد(و از آن نفعی ببرد) محیط خطرناکی را برای دیگران به وجود می آورد و کسی که از این محیط منتفع می شود باید زیانهای آن را جبران نماید. بنابراین در خصوص مسئولیت های مدنی زیست محیطی بر مبنای نظریه خطر نیازی به اثبات تقصیر آلوده کننده نیست بلکه همین که شخصی اقدام به فعالیتی نماید که نفعی در آن داشته و منجر به آلودگی و تخریب محیط زیست گردد باید از عهده خسارات وارده برآید. اعم از این که درواقع تقصیر داشته یا نداشته باشد. این نظریه به نوبه خود به «نظریه خطر نفع» و «نظریه خطر فعالیت» تقسیم بندی می شود. امروزه این نظریه؛ نظریه ای مناسب برای جبران خسارت زیست محیطی است و می تواند نقش بسیار مهمی در تقویت حمایت از محیط زیست داشته باشد. درواقع آلوده کننده محیط زیست بر اساس این نظریه «مسئولیت عینی» در برابر خسارات زیست محیطی پیدا می کند. این نظریه علی رغم این که مناسب برای حمایت از محیط زیست می نماید، از جنبه های متعدد اقتصادی(ریسک فعالیت) و اجتماعی(کاهش انگیزه افراد در اجتماع) نقد گردیده است. به ویژه از لحاظ محدود نمودن فعالیت های اقتصادی و صنعتی و فعالیت های پرخطر مورد انتقاد واقع شده است و در بخشی از موارد اعمال این نظریه خلاف انصاف قضایی نیز جلوه می نماید.(کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۱۹)

۱-۸- مبنای تضمین حق

این نظریه که توسط استارک در فرانسه ارائه گردید؛ بر خلاف طرفداران نظریه تقصیر و خطر، به جای جست و جوی مبنای مسئولیت مدنی در فاعل واردکننده زیان، به دنبال مبنای مسئولیت در زیان دیده است. تحلیل استارک تحت تأثیر مکتب اصالت فرد بیان گردیده است و بر مبنای دفاع از حق فردی است. این نظریه دیگران را موظف به تضمین احترام به امنیت، سلامتی، حیات و حقوق دیگران می نماید. بر اساس این تحلیل است که استارک در جدال میان آزادی و مسئولیت مدنی حق تقدم را به آزادی می دهد. لذا بر مبنای این نظریه می توان گفت که در راستای تضمین احترام به حق سلامتی، حق حیات و حق محیط زیست افراد، اگر شخصی به محیط زیست آسیب وارد نماید، مسئول جبران خسارت است حتی اگر از وی تقصیر سر نزده باشد. زمینه های این نظریه را می توان در فقه نیز یافت. برای نمونه یکی از فقها در راستای حمایت از حقوق و آزادی های کار حکم نموده است که «اگر از مغازه آهنگری شراره ای پرتاب شود

و لباس عابر را بسوزاند، آهنگر مسئول نیست زیرا لازمه حرفه آهنگری او پرتاب آتش است. بر این مبنا می‌توان احوال بسیاری میان فقها یافت که حق نظم‌خواهی، حق سلامتی، حق حرفه و حق امنیت عابران و نظائر آن را به رسمیت شناخته است. (قاسم زاده، ۱۳۸۳: ۲۱۷)

۱-۹- جرایم زیست محیطی

جرم زیست محیطی هر نوع فعلی یا ترک فعلی را گویند که باعث ورود آسیب و صدمه شدید به محیط زیست و به خطر افتادن جدی سلامت بشر می‌شود. (گلدوزیان، ۱۳۹۲: ۳۴۴) حقوق محیط زیست و منابع طبیعی به واسطه ارتباط تنگاتنگ با علوم و تکنولوژی عمیقاً تحت تاثیر آنها قرار گرفته و به همین علت درک مسایل آن مستلزم اطلاعات اولیه در محیط زیست است. در حقیقت در حقوق محیط زیست از یک سری نوآوری بدیع سود جسته و به همین سبب خود را عندالزوم با تکنیک‌های جدید تطبیق می‌دهد و قوانین و مقررات نظارتی در زمینه حفظ محیط زیست و منابع طبیعی به شکل دستورهای تکنیکی و در قالب یک سری استاندارد‌های خاص بیان می‌گردد. با توجه به مفهوم رایج و متداول محیط زیست که بیان‌کننده کلیه فعالیت‌ها و رابطه متقابل بین انواع موجودات زنده از جمله انسان با محیط پیرامونشان می‌باشد این نتیجه حاصل می‌گردد که حقوق محیط زیست علاوه بر تحت پوشش قرار دادن تمام رشته‌های مختلف حقوق کلاسیک شامل حقوق خصوصی، حقوق عمومی، حقوق بین‌الملل و آن قسمت از حقوق را که سعی دارد مفهوم محیط زیست را در تمامی قسمتهای حقوقی وارد کند را نیز در برمی‌گیرد. به همین دلیل حقوق کیفری محیط زیست جزئی یا کلی شامل بخشهای متعدد از مقرراتی می‌شود که یا با ملاکها و محک‌های تاسیس و یا با محک‌های مادی و تعریف محیط زیست تاکید دارند. (اردبیلی، ۱۳۹۲: ۲۲۱)

۲- مفهوم آلودگی محیط زیست در حقوق ایران

امروزه موضوع آلودگی در بحث محیط زیست مهم‌ترین مساله می‌باشد و همین امر باعث شده است که تمامی نظام‌های حقوقی به این مقوله توجه ویژه‌ای داشته باشند. در رابطه با آلودگی محیط زیست باید توجه داشته باشیم که آلودگی شامل تمام جوانب محیط زیست می‌باشد و تمام حوزه‌های آب و خاک و هوا را در بر می‌گیرد ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ تعریف ذیل را از آلودگی به دست می‌دهد:

«منظور از آلود ساختن محیط زیست عبارتست از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا و خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیکی آن را بطوری که زیان آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد، تغییر دهد. این نخستین تعریفی است که از آلودگی محیط زیست در حقوق ایران مطرح شده.

همین تعریف با تغییرات اندکی در تبصره ۲ ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی بیان شده است. طبق تبصره ۲ م ۶۸۸: «منظور از آلودگی محیط زیست عبارتست از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب یا هوا یا خاک و یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیکی آن را بطوری که به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان یا آثار یا ابنیه مضر باشد تغییر دهد» پس با توجه به این تعاریف تقریباً می‌فهمیم که آلودگی محیط زیست شامل موارد و انواع مختلفی است و شامل آلودگی آب، خاک، صوت، شیمیایی، هسته‌ای ... بوده و شامل نابودی انسانها و گیاهان و حیوانات می‌شود. به این ترتیب می‌بینیم که مهم‌ترین و اساسی‌ترین مساله بشر امروز باید توجه به محیط زیست باشد. چراکه هرآنچه با حیات و زندگی انسان در تماس باشد و جان او را مورد تهدید قرار دهد باید جدی به آن نگریسته شود. اما متأسفانه مساله محیط زیست به قدر کافی مورد توجه قرار نگرفته شاید یکی از اساسی‌ترین دلایل آن ناآگاهی و عدم اطلاع از عواقب آن باشد امروزه انسانها مخصوصاً در شهرهای بزرگ و آلوده در معرض مرگ و نابودی تدریجی قرار گرفته‌اند و به انواع و اقسام بیماریها مبتلا می‌شوند. آلودگی هوا نشاط و تندرستی و حتی شادی مردم را می‌گیرد و حتی درازاش هیجان و اضطراب و افسردگی و عصبانیت و سر درد را به انسان باز می‌گرداند. آبهای آلوده ضمن اینکه حیوانات را دچار بیماری‌های گوناگونی می‌نماید بر گیاهان نیز تاثیر گذاشته و در نتیجه انسانهایی را که از این گیاهان استفاده می‌نمایند بیمار می‌کند. بیماری‌هایی نظیر اسهال خونی و اسهال از آلودگی آب توسط انسان بوجود می‌آیند. یا در زمینه آلودگی خاک می‌بینیم سالانه میزان زیادی از سطح زمین‌های زراعتی و جنگلها تبدیل به ساختمان و دیگر تاسیسات شهری و صنعتی می‌شود. می‌بینیم که هر یک از آلودگی‌ها دنیایی

خطرات، بیماری‌ها و بدبختی‌ها را برای انسان به ارمغان می‌آورد. تنگی نفس، بیماری‌های قلبی و ریوی همه از پیامد‌های زندگی در محیطی آلوده است پس با این وضع توجه به مسائل محیط زیست از اهمیت خاصی برخوردار است. (بادینی، ۱۳۸۴: ۱۰۷)

۲-۱- مفهوم تخریب محیطی از دیدگاه حقوقدانان

محیط زیست عرصه رشد و نمو استعداد‌های بشری و بستر ظهور و تکامل و توسعه اندیشه‌های ضمیر خواهانه بشری است؛ عرصه‌ای که در پرتو آن می‌توان از انسان و حقوق آن دم زد ولی این حقوق در وضعیت‌های بحرانی ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست با چالش‌هایی روبرو خواهد بود که استیفای حقوق ذاتی بشر را ناممکن خواهد کرد. دستیابی به این هدف زیست محیطی مستلزم مسئولیت‌پذیری همگان و مشارکت عمومی در روند تصمیم‌سازی‌های زیست محیطی است؛ نظر به جایگاه ممتاز دولت‌ها در محیط بین‌المللی و نقش آن‌ها به عنوان بازیگران سستی مسئول تنظیم روابط مذکور، آن‌ها بیشترین بار مسئولیت اتخاذ اقدامات و سیاست‌های زیست محیطی در محدوده قلمرو خود را بدوش خواهد کشید. تعهدات آن‌ها در مجموعه حقوق بین‌الملل محیط زیست (تعهدات عرفی و قراردادی) مبنای مسلم مسئولیت‌های مذکور است مسئولیتی که دارای خلاءها و نارسایی حقوقی می‌باشد. از طرف دیگر اصل جبران خسارت در حقوق بین‌الملل محیط زیست نیز باتوجه به ویژگی‌های منحصر به فرد خسارات زیست محیطی با چالش‌هایی روبرو است.

محیط زیست با سرعت بی‌سابقه‌ای در حال تخریب می‌باشد. گسترش آلودگی‌های مختلف، تغییر آب و هوا، تحلیل لایه ازن، کاهش تنوع زیستی و تعداد بی‌شمار معضلات زیست محیطی که حیات انسان‌ها را در کره خاکی تهدید می‌کنند و کیفیت حیات را به شدت تقلیل داده‌اند واقعیت انکارناپذیر است که جامعه بین‌المللی سخت با آن دست به گریبان است. جای بسی تأسف است که با صنعتی شدن بشر و بهره‌برداری بی‌رویه از طبیعت کاهش یافته است. اصل توسعه پایدار که کنفرانس‌های ۱۹۷۲ استکهلم و ۱۹۹۲ ریودوژانیرو سنتزو نقطه تعادل بهره‌برداری از محیط زیست ضمن احترام به حقوق نسل‌های آینده قلمداد شده است هنوز در حد یک اصل راهنمای کلی مورد توجه و عمل قرار نگرفته است.

دشواری اصلی در تعریف خسارت‌های زیست محیطی این است که آیا قربانی جنین خسارتی انسان است، یا محیط زیست. در پاسخ به این پرسش بنیادین دو گرایش عمده وجود دارد، گروهی محیط زیست را منشاء ورود خسارت به انسان دانسته‌اند و در مقابل گرایش دیگر خسارت به خود محیط زیست را صرف نظر از بازتاب‌های آن مورد، خسارت تعریف می‌کنند گویا بتوان نظر دوم را با دو استدلال مقدم دانست، نخست آنکه بسیاری از خسارت‌های وارده به محیط پیرامونی برای ما شناخته شده و قابل درک نیستند و چه بسا رفتاری که برای انسان بی‌خطر فرض می‌شود پایه‌های خسارت زیست محیطی دیرپایی باشد که در آینده نمایان می‌شود به این ترتیب هر خسارتی بر محیط زیست - هر چند که در نگاه اول بی‌خطر باشد - ممکن است در آینده خسارت‌ها و آثار مخربی را به دنبال داشته باشد و دوم آنکه از آنجایی که هر حقی با تکلیف ملازمه پیدا می‌کند، حق استفاده و بهره‌برداری از محیط زیست برای انسان تکلیف توامان حفظ آن را نیز ایجاد می‌کند به تعبیر دیگر انسان در مقابل استفاده‌ای که از محیط زیست میبرد ملزم به رعایت حداقل حقوق آن یعنی محافظت و نگهداری محیط زیست به همان حالت طبیعی است و در صورت رعایت نکردن این توازن باید در مقام جبران خسارت، باید خواستار بازگرداندن شرایط طبیعی پیشین از آلوده کننده شد. پس هر چند که انسانی از این خسارت ایجاد شده آسیب ندیده است (گرچه می‌توان گفت هر اثر ناسودمندی بر زندگی انسان موثر است خواه به شکل مستقیم یا غیر مستقیم) اما حق خود محیط زیست چنین اجباری را بر عهده‌ی انسان قرار می‌دهد. اما از منظر حقوقی می‌توان از دستور العمل کمیسیون اروپا استفاده کرد چنانچه در ماده دو این دستورالعمل خسارات زیست محیطی به سه نوع تقسیم شده‌اند: خسارت به گونه‌ها و زیست‌گاه‌های طبیعی، خسارت به آب و زمین. این خسارت‌ها در واقع خسارت به برخی از عناصر سازنده‌ی محیط زیست هستند به این ترتیب همه‌ی منابع طبیعی را شامل نمی‌شود (انصاری و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۶۳)

۲-۲- مفهوم تخریب محیط زیست در اسناد بین‌المللی

مطابق یک تعریف کلی "تخریب" زیان یا صدمه ای است که در نتیجه فعل یا ترک فعل تابعان حقوق بین الملل و در اثر بروز حوادث طبیعی به افراد، اموال و محیط زیست وارد می شود. این واژه به فراخور تحولات و پیشرفت ها در هر برهه ای از زمان و در عرصه های مختلف، ابعادی گوناگون یافته است.

لذا به طور کلی می توان گفت تعریف خسارت های زیست محیطی در حال تکامل است و در اسناد اولیه هیچ اشاره ای به محیط زیست نشده بود، در ادامه به بیان برخی تعاریف از خسارت زیست محیطی که در کنوانسیون های بین المللی ارایه شده است، می پردازیم:

-کنوانسیون مسوولیت فضا ۱۳۹۷۲ کنوانسیون مسوولیت فضا که باید احتمال ضرر به محیط فضا را پیش بینی کند، تخریب را به شیوه ای محدود و به این عنوان تعریف می کند: بند الف ماده ۱ این کنوانسیون بیان داشته است: «از دست دادن زندگی، صدمات شخصی و یا سایر اختلالات بهداشتی و درمانی، یا فقدان خسارت به اموال ایالات و یا افراد، حقیقی یا حقوقی، یا بر اموال سازمان های بین دولتی بین المللی». (۳۱) با این حال، در سال ۱۹۸۴ پروتکل ۱۹۶۹ کنوانسیون مسوولیت مدنی خسارت آلودگی نفت^۳ را جبران هزینه اقدامات معقول ترمیمی که باید برای محیط زیست دریایی انجام شود، در نظر می گیرد.

-کنوانسیون بین الملل حقوق دریا ۱۹۸۲

بر اساس ماده ۲۳۵ کنوانسیون حقوق دریا، به جای واژه تخریب ناشی از آلودگی از LIBILITY و RESPONSIBILITY استفاده می شود (۳۳). حتی واژه خسارت در هیچ کجا از کنوانسیون تعریف نشده است. علاوه بر آن، بر اساس مواد مشابه دولت ها باید "خسارت ناشی از آلودگی" را جبران نمایند. برخی رژیم های خاص مسوولیت زیست محیطی، از این تعریف در رژیم های خاصی استفاده می کنند.

به عنوان مثال ماده ۱ (۶) کنوانسیون مسوولیت مدنی در خصوص خسارت ناشی از آلودگی نفتی^۴ بر "خسارت آلودگی" اشاره دارد (۳۴). چهارچوب کنوانسیون حقوق دریا تعریفی از خسارت به عمل نمی آورد، حتی زمانی که معاهده در برخی مواد از کلمه خسارت استفاده می کند. به عنوان مثال ماده ۲۳۵ از خسارت ناشی از آلودگی محیط زیست دریایی صحبت می کند. کنوانسیون حقوق دریا تعریفی، اگرچه کاملا موسع، از آلودگی محیط زیست دریایی می نماید. ماده ۱ (۴) کنوانسیون حقوق دریا اشاره دارد: «انتشار مواد یا انرژی به محیط زیست است که منجر به تأثیرات زیان آوری هم چون آسیب به منابع زنده دریایی، تهدید سلامت بشری و اختلال در فعالیت های دریایی می شود که شامل ماهی گیری یا دیگر استفاده های قانونی از دریا است»، که این ماده چنین تأثیرات زیان آوری از خسارت را مشخص نمی نماید و بنابراین موجب می گردد تا تفاسیر مختلفی از آن به عمل آید.

-کنوانسیون ۱۹۸۴ بروکسل در مورد مسوولیت مدنی نسبت به خسارت آلودگی نفتی خسارت زیست محیطی در این کنوانسیون معنایی گسترده تر به خود می گیرد. بر اساس این اصلاحیه خسارت زیست محیطی هزینه اقدامات پیش گیرانه و بازدارنده جهت کاهش خسارت و نیز اقدامات معقولی را که به منظور بالا بردن توان مقاومت محیط زیست اتخاذ می شود، پوشش دهد (۳۶).

-کنوانسیون تنظیم اقدامات در مورد منابع معدنی جنوبگان ۱۹۸۸ این کنوانسیون صریحا خسارت زیست محیطی را تعریف می کند. بند ۱۵ ماده ۱ این کنوانسیون در تعریف خسارت، این چنین اشعار می دارد:

«هرگونه پیامد و اثر بر بخش های زنده و غیر زنده ی محیط زیست مذکور (جنوبگان) یا اکوسیستم های آن از جمله صدمه به حیات اتمسفری، آبی یا فراسوی آن چه قابل تحمل است یا فراسوی آن چه ارزیابی شده و متفاوت از آن، این بوده که بر اساس کنوانسیون، قابل قبول باشد» (۳۷). این تعریف، که تعریفی موسع می باشد، نه تنها تعریفی از خسارت، بلکه تعریفی از محیط زیست را نیز در بر دارد. خسارت نه تنها با معیار ماهوی (فراسوی آن چه قابل اغماض باشد)، بلکه با شاخص و معیار شکلی (قضاوت آن حاکی از قابل پذیرش بودن آن باشد)، نیز تعریف شده است. ممکن است در جهت عمومیت دادن به این تعریف استدلال شود که مفهوم خسارت زیست محیطی، به خساراتی اطلاق می شود که در محیط زیست به وجود می آید؛ یعنی تغییر در بخش خاص یا کل محیط زیست که پیامد زیان بار قابل توجهی بر کیفیت خود محیط زیست، یا تغییر در توان آن برای حفظ یک کیفیت قابل قبول حیات یا یک تعادل و توازن ماندنی و پایدار زیست بوم، داشته باشد. اغلب کنوانسیون های بین المللی دیگر، تنها به معیار ماهوی اشاره می کنند که به دلیل مبهم بودن آن، به روی تفسیر باز هستند. برای مثال کنوانسیون آلودگی شدید فرامرزی هوا به آثار مخرب بر منابع و اکوسیستم های زنده،

بهداشت انسان و اموال مادی و هم چنین اختلال در مطبوع و دلپذیر بودن یا سایر استفاده های مشروع از محیط زیست اشاره می نماید (۱). این کنوانسیون، هزینه های پاک سازی و از بین بردن آلودگی ها و اقدامات لازم برای اعاده وضع به حال سابق را در مواردی که خسارتی به محیط زیست قطب جنوب یا اکوسیستم های مرتبط یا وابسته به آن وارد آید، برای جبران خسارت لازم دانسته است.

۳- مبانی قانونی جرم تخریب محیط زیست

به موجب رهنمود سال ۲۰۰۴ بهره برداران - اشخاص حقیقی یا حقوقی اعم از دولتی یا خصوصی که فعالیت برای آنها انجام میشود - دو تعهد عمده دارند: نخست، تکلیف اولیه تعهد به فعل: یعنی در صورتی که خطر قریب الوقوع ورود خسارت وجود دارد، بایستی بلافاصله اقدام پیشگیرانه از ورود خسارت را انجام دهند و در صورت امکان نداشتن پیشگیری، بلافاصله جوانب امر را به اطلاع مقامات صالح دولتی برسانند؛ و دوم، تکلیف ثانویه متحمل شدن خسارت: به این معنی که در صورت ورود زیان، بایستی همزمان با اطلاع دادن به مقام های صالح، تلاش کنند آلودگی را مهار کرده و کاهش دهند و در ادامه خسارات وارده را نیز جبران کنند. دلیل به رسمیت شناختن مسئولیت محض این است که اثبات تقصیر عامل زیان در مسایل زیست محیطی برای زیان دیده بسیار دشوار و پر هزینه است. و همچنین از منظر اقتصادی نیز قدرت بازدارندگی مسئولیت محض بیشتر است چرا که هدف در این نوع از مسئولیت پیشگیری از وقوع خسارت است و نه جبران خسارت های وارده و در نتیجه بهره بردار علاوه بر بیمه خطرات احتمالی با « تحلیل های سود و زیان » در اجتناب و پیشگیری از وقوع حادثه تلاش بیشتری می کند. چرا که در صورت وقوع حادثه خسارتی دو چندان را متحمل می شود. پس بطور کلی جرائم زیست محیطی را با توجه به ماهیتشان به دو گروه عمده تقسیم بندی می نمایند: الف: جرائم ارتكابی نسبت به جاندار محیط زیست منهای انسان شامل کلیه جانداران گیاهی و حیوانی می شود بر طبق قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست از جمله وظایف سازمان حفاظت محیط زیست پیشگیری و ممانعت از هر آلودگی و هر اقدام مخربی که موجب بر هم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می شود. همچنین کلیه امور مربوط به جانداران وحشی و آبیان آبهای داخلی می باشد و بر طبق بند ۲ ماده ۲ همان قانون تخریب جنگلها و مراتع نیز از جمله مواردی است که باعث بر هم خوردن تعادل در محیط زیست شده و بنا بر این عملی مجرمانه محسوب می شود.

ب: جرائم ارتكابی نسبت به عناصر بی جان محیط زیست از قبیل: آب و هوا، خاک، صدا و آلودگیهای شیمیایی.

اصل « ۵۱ » پنجگام قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی میگردد. از این روفعالیت هنای اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است.

اصل چهارم « ۴۰ » قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: هیچکس نمیتواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد. محیط زیست در قانون برنامه پنجم توسعه: نگاهی به قوانین برنامه پنجساله نشان میدهد جایگاه حفاظت از محیط زیست از یک تبصره در برنامه اول تا یک فصل کامل بنام حفاظت محیط زیست، آمایش سرزمین و توازن منطقه ای در قانون برنامه چهارم توسعه، ارتقا یافته است. در برنامه اول توسعه بخش محیط زیست در قالب اهداف کیفی مطرح شد و فاقد هرگونه هدف کمی بود. برنامه دوم توسعه در شرایطی متفاوت تر از برنامه اول توسعه و با دیدگاههای نوینی که در سطح بین المللی در ارتباط با مقولات محیط زیست مطرح بود، تدوین شد در قانون برنامه پنجم توسعه مواد قانونی فنی و متناسب با بحرانهای زیست محیطی مبتلا به و اهداف کمی پیش بینی شده است و از جامعیت نسبتا بیشتری نسبت به برنامه های قبلی برخوردار میباشد. جرایم زیست محیطی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ : قانون گذار ایران در ماده ۲۳۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۲ ضمانت اجرای شدیدی تری برای آلودگی محیط زیستی در نظر گرفته و چنین مقرر می دارد که: هرکس به طور گسترده به پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک به گونه ای که موجب اختلال شدید در نظم عمومی کشور، ناامنی یا ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی، در حد وسیع گردد مفسد فی الارض محسوب و به اعدام محکوم می گردد.

تجزیرات ۷۵ : نتایج بررسی های چند ساله اخیر حاکی از آن می باشد که اغلب دعاوی مطرح شده است از طرف ادارات کل حفاظت محیط زیست علیه واحدهای تولیدی و صنعتی که به نحوی آلاینده به چرخه محیط زیست وارد می سازند به استناد ماده ۲۳۳ قانون

مجازات اسلامی بخش تعزیرات می باشد. عنصر مادی این جرم: اقدام علیه بهداشت عمومی و آلوده کردن محیط زیست است که اعلام مجرم موضوع این ماده فقط در صلاحیت وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی و سازمان حفاظت محیط زیست می باشد. احتمال ارتکاب جرایم مصرح در ماده ۲۳۳ توسط اشخاص حقیقی و حقوقی و یا عمومی و خصوصی وجود دارد. بطور مثال اگر شهرداری به عنوان متولی جمع آوری و تخلیه زباله های شهری هر گونه اهمال یا سهل انگاری در موضوع نماید که منجر به آن شود که زباله ها جمع آوری نشود مشمول حکم این ماده خواهد بود. تخریب جنگل ها، درختان و مراتع به عنوان جرم زیست محیطی: بر این اساس قانونگذار، تخریب جنگل ها، درختان و مراتع را جرم انگاری و ممنوع اعلام کرده و قطع گونه های درختانی را در سراسر کشور ممنوع اعلام کرده است. (فرید و همکاران، ۱۳۹۵: ۷)

۳-۱- روش های ارتکاب جرم تخریب محیط زیست

بطور کلی منابع آلوده کننده هوا عبارتند از منابع طبیعی و منابع غیرطبیعی یا مصنوعی با توجه به تأثیرات مثبت فعل و انفعالات عناصر طبیعی در دراز مدت مانند طوفانها - گرد و غبار صحراها - دود و خاکسترهای آتش سوزی های جنگلی ، املاح موجود در جو، فعالیتهای آتشفشانی ، شهاب های آسمانی و منابع گیاهی و حیوانی ، بعضی عقیده دارند که در کوتاه مدت ، اینگونه منابع در اثر بر هم زدن تعادل ظاهری در محیط زیست ، موجب آلودگی می شوند . بدان جهت اینگونه فعل و انفعالات طبیعی را در گروه آلاینده های طبیعی قرار می دهند . منابع غیرطبیعی یا مصنوعی ، بر عکس به دست انسان بوجود آمده و آلودگیهای ناشی از آن حاصل فعالیتهای آدمی است . از جمله وسایل نقلیه ، صنایع ، منابع تجاری و خانگی و... مطالعات و اندازه گیریهای انجام یافته بر روی غلظت آلاینده ها در نقاط مختلف شهرهای پرتراфик نشان داده است که در خیلی از موارد هوایی که تنفس می کنیم از نقطه نظر مونواکسید کربن و هیدروکربوهای نسوخته به مراتب از حد مجاز آلوده تر است . اگرچه صنعت و تکنولوژی ، عامل رشد اقتصادی کشورها هستند ولی آلودگی هوا نیز ره آورد آنهاست. یعنی اگر توجه نکنیم به همان اندازه که پیشرفت و تولید خوش آیند به نظر میاید تبعات منفی هم دارد و از اثر تولید بی رویه «واد آلوده کننده ذیل بوجود میاید. که عبارتند از مونواکسید کربن - اکسیدهای گوگرد ، اکسیدهای ازت ، اکسید کننده های فتوشیمیایی ، هیدروکربورها ، ذرات معلق در هوا و مواد رادیو اکتیو.

مونواکسید کربن، گازی است بی رنگ، بی بو و بی مزه که قسمت اعظم آن از احتراق ناقص مواد کربن دار ایجاد می شود . منبع اصلی تولید مونواکسید در شهرها، وسایل نقلیه موتوری است . البته فعالیتهای صنعتی و احتراق ناقص سوخت در تأسیسات تجاری و دستگاههای حرارتی و سوختن زباله نیز در تولید این گاز سهیم هستند ولی میزان تولید این گاز از طریق این منابع در درجات بعدی اهمیت قرار دارد . شاید در شهرها مسائل چون تولید کم باشد و اما نسبت خالی بودن دشت ها از ساحه سبز تولید کمی این مواد برای تخریب محیط زیست کافیست.

هیدروکربورها، تولید ذخیره و پخش مواد نفتی سوزاندن ضایعات و زغال چوب و همچنین تبخیر و احتراق ناقص سوختها در موتور وسایل نقلیه - همگی از عوامل موثر پخش هیدروکربورها در هوا می باشند معادن زغال سنگ ، گاز طبیعی و نواحی نفت خیز نیز مقادیری از این گاز را در هوا پخش می کنند و ما در آینده شاهد کشف معادن در محیط و سر زمین خود هستیم و باید از همین حال متوجه عواقب آن نیز باشیم که منافع و ضرر را طور درست محاسبه و ترازوئی کنیم. (کریم پور، ۱۳۶: ۴۹)

ذرات معلق در هوا، ذرات از منابع مختلف وارد هوا می شوند که احتراق مواد سوختی، ذوب فلزات ، کارخانجات مواد کیمیائی ، عملیات خرد کردن و ساییدن و کارخانجات تولید مصالح ساختمانی از آنجمله اند مطالعات زیست محیطی نشان داده اند که ذرات معلق هوا در انتقال و ورود بسیاری از گازهای آلوده کننده به قسمتهای مختلف دستگاه تنفس نقش عمده ای دارند زیرا نفوذ آنها در مجاری تنفسی به تنهایی و بدون کمک ذرات امکان پذیر نیست ضمناً. از اثرات نامطلوب ذرات و گرد و غبار در هوا، کاهش میدان دید قابل بررسی است که بروز مشکلاتی در حمل و نقل زمینی از آنجمله اند.

مواد رادیواکتیو، بعد از جنگ جهانی دوم، استخراج کانه های مواد رادیو اکتیو طبیعی ، انفجارهای اتمی ، راکتورهای جدید و صنعت انرژی اتمی ، مصرف مواد رادیو اکتیو در کشاورزی. صنعت ، طب و سایر امور سبب آلودگی هوا با مواد رادیو اکتیو گردیده است . استرئیسوم ، سزیوم ، ید ، اورانیوم، کربن ، پلوتونیوم ، فسفر ، سدیم و کلسیم نمونه هایی از این مواد رادیواکتیو اند . سالانه مقداری رادیواکتیو نیز بطور

طبیعی در اثر تشعشعات کیهانی، رادون و تورون موجود در هوا و غیره بوجود می آیند که میزان و اثرات آنها در مقایسه با مواد رادیواکتیو ناشی از فعالیتهای انسانی بسیار ناچیز است.

آلودگی آب، از نظر مقدار و حجم، ۹۷/۲ درصد از آبهای موجود در سیاره زمین در اقیانوسها و دریاها انباشته شده اند. حجم آبهای شیرین در جهان بسیار کم و فقط ۲/۸ درصد آنها است از این میزان نیز، مقدار زیادی به شکل یخ در یخچال های قطبی و کوهستانی (۲/۱۵ درصد) و آبهای زیرزمینی (۰/۶۲ درصد) قرار دارد و تنها ۰/۰۰۱ درصد از کل حجم آبهای جهان در دسترس انسان است. این میزان نیز با توجه به عوامل زیر در معرض آلودگی قرار دارند ضایعات تقاضا کننده اکسیژن، این ضایعات مواد آلی هستند که بوسیله باکتریها اکسید شده و مبدل به دی اکسید کربن و آب گردیده اند منابع تولید کننده این ضایعات مصارف محلی، صنعتی و کشاورزی می باشند که موجبات کمبود اکسیژن در آب را فراهم می کنند این خصیصه به بی.ا.دی (B.O.D) معروف است. افزایش بی.ا.دی نشانگر کاهش میزان اکسیژن در آب و در نتیجه تهدید حیات آبی و اختلال در فتوسنتز در آب است اصولاً می بایست در نظر داشت که در یک جامعه زنده، تعدادی از موجبات زنده می میرند و جسدشان به آب وارد گردیده و با خود عوامل چرک را نیز به آن وارد می کنند. بعلاوه بیمارستان ها نیز مقدار زیادی ضایعات تولیدی را به راه های آبی و سیستم های آب زیرزمینی وارد می سازند این مواد اکثراً توسط باکتری ها تجزیه گردیده و به نیترات ها - فسفات ها و دی اکسید کربن تبدیل می شوند و بدین طریق حیات آبی را مورد تهدید قرار می دهند.

مواد غذایی گیاهی، فسفر و ازت و سایر عناصر تشکیل دهنده مواد غذایی گیاهان بتدریج با وارد شدن به سیستم آبهای شیرین، اوتروفیکشن موجود را تسریع می کنند اینگونه. مواد معمولاً در آبهای زیر زمینی جمع میگردند ضمن اینکه آبهای زیر زمینی را نیز که به آبهای سطحی می پیوندند تحت تأثیر قرار می دهند، مواد ذخیره شده نیز به سطح آمده و در اختیار مصرف کنندگان قرار می گیرند. وفور مواد غذایی در آبهای سطحی توازن فسفر و ازت را بهم زده و بر مقدار رشد گیاهی نیز تأثیر می گذارد. وقتی که گیاهان می میرند بقایای آن ها در ته جریان آب قرار گرفته و شروع به تجزیه می کنند به اینوسیله بی.ا.دی محیط آبی بالا می رود. مواد شیمیایی آلی، موادی هستند که در ساختمان شیمیایی آنان، یک یا دو اتم کربن وجود دارد. مواد آلی که به آنها وارد می شوند از نوع سمهای گیاهی، پاک کننده ها و هیدروکربن ها هستند. سمهای گیاهی، دسته ای از مواد معدنی هستند که کشنده آفتهای گیاهی، جلبکی و جوندگان می باشند مواد رادیواکتیو، همچنانکه در قبل اشاره گردید مواد رادیواکتیو در غلظتهای بسیار کم هم کشنده بوده و در کمترین زمان بالاترین مقدار آلودگی را ایجاد می کنند بالاترین موارد آلودگی مواد رادیو اکتیو از جانب آزمایشات اتمی، کارخانجات تولید برق هسته ای، کارخانجات تهیه مواد اولیه اتمی، آزمایشگاههای تحقیقات اتمی و بیمارستانهایی که از مواد رادیو اکتیو بهره گیری می نمایند متوجه محیط زیست است. امروزه، توجه بشر در این مورد بر روی ید رادیو اکتیو و استرانسیوم رادیو اکتیو که در انتهای زنجیره غذایی جمع می گردد تمرکز یافته است (نیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۲).

حرارت، مهمترین عامل ایجاد آلودگی حرارتی آبها، کارخانه های تولید کننده انرژی الکتریکی بصورت حرارتی هستند که از آب بعنوان سرد کننده بمقدار بسیار زیاد استفاده می کنند. آب گرم شده به سیستمهای آبی وارد و باعث گرم شدن آبهای مسیرش می شود. زمانی این نوع آلودگی اثرات سوء را نشان می دهد که آب گرم شده به ابهایی که مورد تصفیه دقیق قرار نگرفته اند وارد شود. پس از مدتی درجه حرارت آب مورد بحث افزایش یافته و در نتیجه قابلیت حل اکسیژن کاهش می یابد. در دریاچه ها، اشکالات از این هم فراتر رفته و باعث بوجود آمدن دوران قطعی مواد غذایی و توزیع دوباره مواد غذایی می شود یکی از آثار و نتایج آلودگی هوا باران اسیدی است در دودهده اخیر در برخی از نواحی صنعتی و بر اثر فعالیت های کارخانه ها میزان دیاکسید گوگرد و دیاکسید ازت در هوا افزایش یافته است بخار آب با اکسیژن این دوماه در اتمسفر به صورت اسید نیتریک و اسید سولفوریک در می آید. این ذرات اسیدی مسافت های طولانی را بوسیله باد طی می کنند و به صورت باران اسیدی بر سطح زمین فرو می ریزند. چنین بارش هایی ممکن است به صورت برف یا باران یا مه نیز در بیاید. پیامدهای باران اسیدی باعث از بین رفتن بناها و آثار تاریخی بخصوص در ساختمان هایی که از سنگ مرمر یا آهک ساخته شده باشند، می شود باران اسیدی میزان حاصلخیزی خاک را کاهش می دهد و حتی ممکن است موادمسمی را وارد خاک ها کند. باران اسیدی موجب نابودی درختان و کاهش مقاومت آنها بخصوص در برابر سرما می شود. آلودگی خاک، حاصل تجمع سالانه میلیونها زباله، قوطی های کنسرو، آهن اسقاطی، کاغذ، شیشه، پلاستیک و در محیط زیست است. چون اغلب این

مواد توسط باکتریها تجزیه ناپذیرند یا سرعت تجزیه ی آنها بسیار کم است ، آثار آنها همچنان در خاک باقی می ماند و آلودگی خاک را سبب می شود . در حال حاضر ، روشهایی برای تهیه بیوگاز (گازی است که بر اثر انجام فرآیند های زیست شیمیایی باکتریها بر روی زباله ها بوجود می آید و درصد زیادی آن را گاز متان تشکیل می دهد)از زباله ، بازیافت آهن از آهن اسفاتی ، بازیافت کاغذ از زباله های کاغذی و ... در حال تحقیق و اجراست که تاحدی از شدت این آلودگی می کاهد.عامل مهم دیگر در آلودگی خاک ، اضافی کودهای شیمیایی ، مواد حشره کش ، قارچ کش و علف کش است که بر روی گیاهان یا زمین می پاشند. اغلب، اغلب این مواد ترکیب های سمی و کلر دارند که خود به خود تجزیه نمی شوند .(داداش زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱)

۴- تخریب محیط زیست در حقوق ایران

حقوق ایران به طور کلی در مورد مسئولیت مدنی، قانون مدنی و قانون مسئولیت مدنی حاکم است. در مورد قانون و یا مبنای مسئولیت ناشی از اقدام علیه محیط زیست ممکن است گفته شود که قوانین فوق در مورد آلودگی محیط زیست نیز حاکم است و در مورد مبنای مسئولیت مدنی در حقوق ایران برخی اساتید حقوق مدنی باستناد به ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی می پذیرند که علی الاصول مسئولیت مبتنی بر تقصیر است مگر در مواردی که قانون صریحا مسئولیت غیر تقصیر را پیش بینی کرده باشد.

محیط زیست موضوعی است که هر چنداز دیرباز مورد توجه بشر و اجتماعات گوناگون انسانی بوده است؛ اما به اهمیت و جایگاه والای آن همانند امروز عنایت نشده است و اکنون نیز آن چنان که باید مورد حمایت و حفاظت قرار نگرفته است. در چند دهه گذشته، به ویژه چند سال اخیر، به تدریج آگاهی مردم جهان درباره خطراتی که محیط زندگی آنان را تهدید می کند، فزونی یافته. در همین راستا، انجمن ها و گروه ها و سازمان های طرفدار محیط زیست تشکیل شدند و به گونه فعال و مستمر با علل و عوامل مخرب زیست محیطی به مبارزه برخاستند. این تشکیلات موسوم به سبزه ها و یا صلح سبز و مانند آن تلاش می کنند تا توجه مردم جهان را بیش از پیش به واقعیات زیست محیطی و لزوم حمایت از آن در جهت حفظ و استمرار نسل بشر و دیگر موجودات و منابع طبیعی موجود جهان، جلب کنند. در ایران نیز، از چندی پیش این اقدامات آغاز شده است و باید همواره بر گستره آن افزوده شود تا جایی که تلاش آنان در کنار کوشش های دیگر مسئولان و مبادی ذی ربط قانونی، قضایی و اجرایی و هم گاهی طبقات گوناگون اجتماعی، منجر به کاهش هر چه بیشتر آلودگی های زیست محیطی و افزایش بهبود و بهسازی محیط زیست که در بهداشت محیط و سلامت آن، به ویژه تندرستی مردم، اثر و افرو عمیق دارد؛ گردد.

۴-۱- جرم انگاری تخریب محیط زیست

محیط زیست محیطی است با خصایص بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی معین که در آن محیط، بشر و سایر موجودات ذیحیات در طول زندگی خود می توانند از یک زندگی طبیعی بهره مند باشند. محیط زیست طبیعی یک هدیه الهی است که شامل منابع، موجودات، علل و شرایط هماهنگی است که گرد هر موجود زنده وجود دارد و حیات وابسته و منوط به آن استدر قوانین و مقررات کشور اعم از قانون اساسی و قوانین عادی و دیگر مقررات تعریفی از محیط زیست ارائه نشده است. بنابراین در این زمینه نمی توانیم به دیدگاه قانونی استناد کرده و ناگزیریم به متون دیگر مراجعه کنیم. همچنین در قوانین بسیاری از کشورها مانند فرانسه، لهستان و نیز معاهدات و کنوانسیون های بین المللی نیز تعریف خاصی از محیط زیست مطرح نشده است.

۴-۲- ماهیت جرم تخریب محیط زیست

در حقوق ایران شاید بتوان گفت اصل ۵۰ قانون اساسی حق برخورداری از محیط زیست را از جمله حقوق بنیادین افراد دانسته است و در همین راستا است که قید میکند:نسل امروز و نسل های بعد باید در آن حیات حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند» در نتیجه هر گونه آلودگی غیر قابل جبران آن «ممنوع است» در این راستا به نظر برخی از حقوق دانان به این دلیل که نظام مسئولیتی ما مبتنی بر تقصیر است و همچنین ناتوانی نظام مسئولیتی سنتی در تبیین خسارات زیست محیطی باید قانون های خاص در این زمینه به تصویب برسد یا اینکه با استقرا از قوانینی مانند ماده ۲۹ قانون آلودگی هوا و حمل ماده اول قانون مسئولیت مدنی در آنجا که مقرر میدارد«... یا

هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده...» بر اصل ۵۰ قانون اساسی مسئولیت محض را به صورت ترکیبی از مسئولیت مدنی و حقوق عمومی پذیرفت. علاوه بر موارد ذکر شده با توجه به اصل ۱۶۷ قانون اساسی و اعتبار فقه در صورت خلاء قانونی می توان گفت مبانی مسئولیت در فقه محصور به تقصیر نیست و با توجه به اصولی مانند نظریه اتلاف، تعدی و تفریط و احترام اموال میتوان حیطة ی مسئولیتی خسارات زیست محیطی را در ایران به نظام ترکیبی و عمومی نزدیکتر کرد. البته با توجه به نوپا بودن حقوق محیط زیست و توان برداشت گوناگون از مبانی فقهی بهتر است با توجه به این اصول و مبانی، قانون های خاص زیست محیطی در این زمینه به تصویب برسد (بابایی مقدم، ۱۳۸۴: ۷۹)

جرائم زیست محیطی در حقوق بین الملل عمومی به اعمالی اطلاق می شود که به تخریب محیط زیست می انجامد به نظر می رسد غیر از مداخلات قانونی بر مبنای نظر سازمان محیط زیست در ایران برنامه مدونی برای مبارزه با این گونه جرائم هنوز وجود ندارد اگر چه به تازگی در سیاست های کلی ابلاغی محیط زیست قسمتی به عنوان جرم انگاری تخریب محیط زیست ذکر شده است در سپتامبر ۲۰۱۶ در گزارش دادستان لاهه از اولویت ها و انتخاب پرونده ها برای رسیدگی به جرائم رسماً اعلام شد که از این پس دادگاه لاهه به جرائم زیست محیطی تحت عنوان جنایات علیه بشریت رسیدگی خواهد کرد. این پرونده ها شامل تخریب محیط، زیست بهره کشی ناعادلانه از منابع طبیعی و تصرف غیرقانونی زمین در کنار موارد دیگر است.

جرم زیست محیطی هر نوع فعلی یا ترک فعلی را گویند که باعث ورود آسیب و صدمه شدید به محیط زیست و به خطر افتادن جدی و سلامت بشر می شود. حقوق محیط زیست و منابع طبیعی به واسطه ارتباط تنگاتنگ با علوم و تکنولوژی عمیقاً تحت تاثیر آنها قرار گرفته و به همین علت درک مسایل آن مستلزم اطلاعات اولیه در محیط زیست است. در حقیقت در حقوق محیط زیست از یک سری نوآوری بدیع سود جسته و به همین سبب خود را عندالزوم با تکنیک های جدید تطبیق می دهد و قوانین و مقررات نظارتی در زمینه حفظ محیط زیست و منابع طبیعی به شکل دستورهای تکنیکی و در قالب یک سری استاندارد های خاص بیان می گردد.

با توجه به مفهوم رایج و متداول محیط زیست که بیان کننده کلیه فعالیتها و رابطه متقابل بین انواع موجودات زنده از جمله انسان با محیط پیرامونشان می باشد این نتیجه حاصل می گردد که حقوق محیط زیست علاوه بر تحت پوشش قرار دادن تمام رشته های مختلف حقوق کلاسیک شامل حقوق خصوصی، حقوق عمومی، حقوق بین الملل و آن قسمت از حقوق را که سعی دارد مفهوم محیط زیست را در تمامی قسمتهای حقوقی وارد کند را نیز در بر می گیرد. به همین دلیل حقوق کیفری محیط زیست جزئی یا کلی شامل بخشهای متعدد از مقرراتی می شود که یا با ملاکها و محک های تاسیس و یا با محکهای مادی و تعریف محیط زیست تاکید دارند. به طور کلی تخریب محیط زیست با توجه به ماهیتشان به دو گروه عمده تقسیم می شوند.

دسته اول، جرائم ارتكابی نسبت به جانداران به جز انسان، است که شامل تمامی جانداران گیاهی و حیوانی می شود. طبق قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، از جمله وظایف سازمان حفاظت محیط زیست، پیشگیری و ممانعت از هر آلودگی و هر اقدام مخربی است که موجب بر هم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می شود.

طبق بند ۲ ماده ۶ همین قانون، تخریب جنگلها و مراتع نیز از جمله مواردی است که باعث بر هم خوردن تعادل در محیط زیست شده و بنابراین عملی مجرمانه محسوب می شود. دسته دوم جرائم زیست محیطی جرائم ارتكابی نسبت به عناصر بی جان محیط زیست از قبیل آب و هوا، خاک، صدا و آلودگی های شیمیایی است. (گلدوزیان، ۱۳۹۲: ۵۲۱)

۴-۳- عنصر قانونی جرم تخریب محیط زیست

منظور از عنصر قانونی آن است که فعل یا ترک فعل از سوی قانونگذار جرم تلقی شده باشد و برای آن مجازات نیز در نظر گرفته شده باشد. قانون اساسی در اصل ۱۶۹ به این موضوع پرداخته است و در این باره گفته است: «هیچ فعل یا ترک فعلی به استناد قانونی که بعد از آن وضع شده است جرم محسوب نمی شود». عنصر قانونی جرائم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست در حقوق ایران قوانین و مقرراتی هستند که، در آنها فعل یا ترک فعل موجب ایراد صدمه و آسیب به محیط زیست شده است و برای مرتکب یا مرتکبین نیز حسب مورد، مجازات تعیین شده است.

۴-۴- ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی

در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی آمده است: «هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زاید، ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه‌ها، زباله در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام استفاده غیرمجاز فاضلاب خام یا پساب تصفیه‌خانه‌های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع می‌باشد و مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد.» با استفاده از عبارت این ماده می‌توان گفت که جرم زیست محیطی تهدید علیه بهداشت عمومی، همان جرم عام آلودگی محیط زیست است. البته قانونگذار در تبصره یک ماده با استفاده از واو عطف میان تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست آنها را جمع کرده است تا نشان دهد که هدف او از حمایت از بهداشت عمومی، در حقیقت حمایت از محیط زیست است. در ابتدا این تبصره آمده است: «تشخیص این که اقدام مزبور تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست شناخته می‌شود...».

همچنین از عبارت «از قبیل» که در صدر ماده آمده است مشخص است که مصادیق مذکور در ماده تمثیلی است. بنابراین می‌توان گفت هر عملی که به تشخیص وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی و سازمان حفاظت محیط زیست، بهداشت عمومی را تهدید نماید و یا محیط زیست را آلوده نماید مشمول این ماده خواهد بود. مگر اینکه مرتکب مشمول قانون خاص دیگری گردد. نتیجه اینکه این ماده را می‌توان، ماده عام جرائم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست دانست.

۴-۵- قوانین مربوط به آلودگی آب

جرم آلاینده کردن آب یکی از مهم‌ترین جرایم زیست محیطی است. این جرم در قوانین و مقررات متعدد مورد توجه واقع شده است، که پاره ای از مهم‌ترین مقررات مزبور عبارتند از:

- ۱- قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب ۱۳۲۰ است که در ماده ۱۱ آن آلوده کردن آب‌هایی که برای شرب به مصرف می‌رسند، ممنوع اعلام شده است.
 - ۲- قانون آب و نحوه ملی شدن آب مصوب ۱۳۴۷ است که ماده ۶۰ آن راجع به آلوده کردن عمدی آب رودخانه، نه‌رهای عمومی، جویبارها، مخازن، منابع، چاه‌ها و قنات با افزودن مواد خارجی است. در این ماده، آلوده کردن آب ممنوع و جرم دانسته شده است.
 - ۳- قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ است که در ماده ۴۶ آن آلوده کردن آب ممنوع اعلام شده است.
 - ۴- قانون شکار و صید است که در بند دال ماده ۱۲ آن آلوده کردن آب رودخانه‌ها، دریاچه‌ها و تالاب‌های حفاظت شده، چشمه‌ها و آبشخورها با موادی که سبب آلودگی آب و از بین رفتن آبزیان شود جرم تلقی شده است.
- همچنین، در ماده ۲ قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی مصوب ۱۳۵۴، از آلوده کردن رودخانه‌های مرزی و آب‌های داخلی و دریای سرزمینی در ماده ۱۱ قانون اراضی مستحدث سالی مصوب ۱۳۵۴، از تجاوز به حریم دریا، دریاچه و تالاب، در بند ۶ ماده ۶ قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان مصوب ۱۳۷۲، از هر گونه آلودگی محیط زیست دریایی بر خلاف مقررات جمهوری اسلامی ایران، و در ماده ۲۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۴، آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب مصوب ۱۳۷۳، قوانین برنامه‌های دوم، سوم و چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۳، ۱۳۷۹، ۱۳۸۴، از آلودگی آب‌ها و منابع آبی سخن گفته شده است و این اعمال ممنوع و جرم خوانده شده است.

۴-۶- قوانین مربوط به آلودگی هوا

تعدد قوانین و مقررات مربوط به جرم زیست محیطی آلودگی هوا مانند موضوع آلودگی آب نیست. مربوط به جرم زیست محیطی آلودگی هوا مانند موضوع آلودگی آب نیست. جدای از ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی که شامل جرم آلوده کردن هوا نیز می‌شود، مهمترین قانون خاص در این باره قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴ و اصلاحی ۱۳۸۳ است. در ابتدای ماده ۲ این قانون، اقدام به هر عملی که سبب آلوده شدن هوا شود ممنوع، یعنی جرم دانسته شده است. سپس در موارد دیگر این قانون از چگونگی تحقق این جرم

از طریق نحوه استفاده از وسایل نقلیه موتوری (مواد ۴ تا ۱۲)، کارخانجات، کارگاه‌ها و نیروگاه‌ها، (مواد ۱۲ تا ۲۱) و منابع تجاری، خانگی و متفرقه (مواد ۲۲ تا ۲۷) سخن گفته شده است.

در ماده ۴ قانون مزبور آمده است: «استفاده از وسایل نقلیه موتوری که بیش از حد مجاز مقرر دود و آلوده کننده‌های دیگر وارد هوای آزاد نمایند ممنوع است.» در ماده ۱۴ نیز چنین عنوان شده است: «فعالیت کارخانجات و کارگاه‌های جدیدی که ضوابط و معیارهای موضوع ماده ۱۲ را رعایت ننمایند و همچنین فعالیت و بهره‌برداری از کارخانجات و کارگاه‌ها و نیروگاه‌هایی که بیش از حد مجاز موجبات آلودگی هوا را فراهم آورند ممنوع است.» و ماده ۲۲ نیز مقرر می‌دارد که: «پخش و انتشار هر نوع مواد آلوده کننده هوا بیش از حد مجاز از منابع تجاری، خانگی، و متفرقه در هوای آزاد ممنوع است.» همچنین، در ماده ۲۴ آمده است، «سوزاندن و انباشتن زباله‌های شهری و خانگی و هر گونه نخاله در معابر عمومی و فضای باز ممنوع است.»

از جمله قوانین و مقررات دیگری که در این زمینه وجود دارد می‌توان از قانون نفت مصوب ۱۳۶۶، قانون ممنوعیت ایجاد تأسیسات و کارگاه‌های مضر بهداشت و آسایش در شهرها و حومه مصوب ۱۳۲۸، قانون شهرداری مصوب ۱۳۳۴ با اصلاحات بعدی، آیین‌نامه اجرایی تبصره ماده ۶ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۶۷ و اصلاحی ۱۳۸۱/۴/۵، آیین‌نامه اجرایی قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۹/۶/۲۸، تبصره ۸۲ از قانون برنامه دوم توسعه، مواد متعددی از قانون برنامه سوم توسعه و ماده ۶۲ از قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، و مصوبه مورخ ۱۳۶۹/۹/۲۱ هیأت وزیران راجع به آلودگی هوا نام برد.

۴-۷- قوانین مربوط به آلودگی صوتی

درباره جرم آلودگی صوتی قوانین و مقررات زیادی در حقوق ایران وجود ندارد. در قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست که یکی از مصادیق رکن قانونی این جرم است. بدون آن که تعریفی از آن ارایه شود، فقط از آن نام برده شده است. در ماده ۱۰ این قانون مقررات جلوگیری از پخش و ایجاد صداهای زیان‌آور به محیط زیست را موکول به تدوین آیین‌نامه مربوط به تصویب آن از سوی مجلس کرده است که تاکنون در این زمینه اقدامی صورت نگرفته است.

در بند ۲۰ اصلاحی ماده ۵۵ قانون شهرداری مشاغل و کارهایی که ایجاد مزاحمت و سروصدا کند، ممنوع اعلام شده است. همچنین در ماده واحده قانون تشدید مجازات موتور سیکلت سواران متخلف مصوب ۱۳۵۶ تولید صداهای ناهنجار از لوله اگزوز موتور سیکلت گازی ممنوع (جرم) اعلام شده است.

جدای از مقررات یاد شده و نیز ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی که به گونه‌ای از این جرم سخن گفته‌اند، تنها رکن قانونی که آلودگی صوتی را به شکل مستقل مطرح کرده است و آن را جرم و مستوجب مجازات دانسته است، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا و آیین‌نامه اجرایی آن است. در ماده ۲۷ این قانون چنین آمده است: «ایجاد هر گونه آلودگی صوتی بیش از حد مجاز ممنوع می‌باشد.» و در ماده ۳۲ اصلاحی این قانون مجازات این جرم مشخص و تشدید شده است.

۴-۸- قوانین مربوط به آلودگی خاک

در مورد رکن قانونی جرم زیست محیطی آلودگی خاک نخست باید از ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و تبصره آن سخن گفت. در این ماده ابتدا هر گونه آلودگی محیط زیست ممنوع (جرم) دانسته شده است. سپس آلودگی محیط زیست تعریف شده و در این تعریف از آلودگی خاک نیز نام برده شده است. به این ترتیب می‌توان ماده ۹ را نخستین مصداق عنصر قانونی این جرم تلقی کنیم. در قانون اراضی مستحدث ساحلی مصوب ۱۳۵۴ نیز از آلودگی خاک سخن گفته شده است. در ماده ۱۱ این قانون آمده است: «هر کس به قصد تصرف به اراضی مستحدث و ساحلی متعلق به دولت و حریم دریا و دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور تجاوز کند و یا اراضی مزبور را با برداشت شن و ماسه و خاک و سنگ تخریب نماید به حسب جنحه‌ای تا سه سال و خلع ید محکوم خواهد شد.»

در حال حاضر ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی یکی از مهمترین مواد رکن قانونی این جرم زیست محیطی به شمار می‌رود. در تبصره ۲ این ماده همانند ماده ۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، ضمن تعریف آلودگی محیط زیست، از آلودگی خاک نیز به عنوان

یکی از مصادیق این آلودگی و جرم عام زیست محیطی نام برده شده است. به علاوه، ماده ۶۹۰ قانون یاد شده و قانون مدیریت پسماندها، قانون حفاظت و بهره برداری از جنگلها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ با اصلاحات بعدی و قوانین برنامه‌های توسعه کشور را نیز می‌توان در این باره مورد توجه و بررسی قرار داد.

۴-۹- قوانین مربوط به آلودگی شیمیایی و هسته‌ای

این قسم از جرایم زیست محیطی از عنصر قانونی مختلف و متعدد برخوردار نیست. در تعریفی که ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی از آلودگی محیط زیست ارایه کرده است، آشکارا از آلودگی شیمیایی و هسته‌ای سخنی به میان نیامده است. هر چند مطرح نشدن جرم زیست محیطی آلودگی شیمیایی و هسته‌ای در این موارد آن را از قلمرو این جرایم خارج نخواهد کرد. با این حال بهتر بود که مقنن به ویژه در ماده ۶۸۸ و تبصره ۲ آن، از این آلودگی‌ها و سایر مصادیق مهم آلودگی محیط زیست نام برد تا ثابت کردن این نکته که قانونگذار به این موارد، مرتبه و اهمیت آنها نیز توجه داشته است، نیازمند استدلال نباشد. برای مواد ۱۸ و ۱۹ قانون حفاظت در برابر اشعه مصوب ۱۳۶۸ بهره‌برداری از منابع مولد اشعه، رعایت نکردن دستورالعمل‌های حفاظتی توسط کارکنان با اشعه، کار با اشعه بدون اتخاذ تدابیر حفاظتی، ایجاد اختلال در کار با اشعه و یا منابع مولد اشعه و نیز بهره‌برداری از منابع مولد اشعه که توسط واحد قانونی (سازمان انرژی اتمی ایران) - به موجب بند ۴ ماده ۲ قانون مربوط به تأسیس این سازمان) که ممنوع اعلام شده است جرم محسوب می‌شود. نکته مهم در این زمینه آن است که احتمال دارد در اثر وقوع هر یک از موارد بالا آلودگی هسته‌ای به وجود آید.

همچنین بر مبنای ماده ۶ قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان مصوب ۱۳۷۲ که هر گونه آلودگی محیط زیست دریایی ایران مشمول مقررات کیفری و مدنی دانسته شده است، به موجب ماده ۹ آن قانون عبور شناورهای جنگی، زیردریایی‌ها، شناورهای با سوخت هسته‌ای، شناورها و زیردریایی‌های حامل مواد اتمی یا خطرناک و یا زیان‌آور برای محیط زیست و مانند آن منوط به موافقت قبلی مقامات صلاحیت دار کشور شده است. در این قانون آلودگی هسته‌ای و اتمی آب‌ها و مناطق دریایی به خوبی مورد توجه قرار گرفته است. در ماده ۱۰ آیین‌نامه بهداشت محیط مصوب ۱۳۷۱ نیز، آلودگی محیط زیست به وسیله سموم و مواد شیمیایی مورد توجه قرار گرفته است و بر جلوگیری از پیدایش این گونه آلودگی‌ها تأکید شده است.

۴-۱۰- قوانین مربوط به آلودگی ناشی از زباله و نخاله

مهمترین قوانین و مقرراتی که رکن قانونی این جرم زیست محیطی به شمار می‌آیند عبارتند از:

۱- قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا و اصلاحی آن

۲- قانون شهرداری

۳- قانون مجازات اسلامی

۴- قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب ۱۳۲۰.

۵- قانون مدیریت پسماندها مصوب ۱۳۸۳.

۶- آیین‌نامه بهداشت

۷- آیین‌نامه اجرایی قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۹

۸- آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب مصوب ۱۳۷۳

ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی، ریختن زباله در خیابان‌ها را به عنوان یکی از اشکال تهدید علیه بهداشت عمومی (محیط زیست) دانسته و آن را به منزله یکی از مصادیق این جرم بر شمرده است. در ماده ۲۴ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا که مهمترین رکن قانونی این جرم محسوب می‌شود از این جرم به شکل جداگانه نام برده شده است. در این ماده سوزاندن و انباشتن زباله‌های شهری و خانگی و نیز هر گونه نخاله در فضای باز و معابر عمومی ممنوع (جرم) اعلام شده است. دلیل آن که این قانون از جرم آلودگی ناشی از زباله (آن هم به شکل جداگانه) نام برده است آن است که، سوزاندن زباله و آلودگی ناشی از آن اثر ناگوار مستقیمی بر وضعیت و کیفیت هوا خواهد گذارد. به عبارت دیگر، نتیجه این جرم به معنای تحقق آلودگی هوا نیز خواهد بود.

۴-۱۱- آلودگی ناشی از پسماندها

به موجب ردیف دال بند ج ماده ۲ قانون مدیریت پسماندها، مقصود از آلودگی ناشی از پسماندها، همان مفهوم آلودگی است که در ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست (همچنین تبصره ۲ ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی) آمده است. قانونگذار به دنبال طبقه‌بندی پسماندها و بیان ضرورت تلاش مؤثر به منظور جلوگیری از بروز این گونه آلودگیها و تعیین یک سلسله وظایف و تکالیف و مانند آن، به جرم انگاری در این باره مبادرت نموده است و در ماده ۱۳ این قانون مخلوط کردن پسماندهای پزشکی (بیمارستانی) را با سایر پسماندها و نیز تخلیه و پخش کردن آنها را در محیط، همچنین فروش و استفاده و بازیافت آنها را ممنوع (جرم) دانسته است. به علاوه، نقل و انتقال برون مرزی و درون مرزی پسماندهای ویژه را بر حسب مورد تابع مقررات بین‌المللی (بازل) و داخلی (آیین‌نامه اجرایی مصوب هیأت وزیران) دانسته است و براساس ماده ۱۷ برای متخلفین مجازات پیش بینی شده در ماده ۱۶ را در نظر گرفته است. همچنین، در ماده ۱۶، نگهداری، مخلوط کردن، جمع‌آوری کردن، حمل و نقل کردن، خرید و فروش، دفع، صدور و تخلیه پسماندها در محیط را در صورتی که برخلاف مقررات این قانون انجام پذیرد مستوجب تحمل کیفری جزای نقدی دانسته است.

در قانون مدیریت پسماندها، به منظور مقابله با خطرات و زیانهای ناشی از این گونه آلودگیها، به صورت کلی موارد زیر بر حسب مورد پیش‌بینی شده است:

- ۱- جریمه نقدی در شرایط عادی
- ۲- تشدید میزان جزای نقدی در صورت تکرار جرم
- ۳- رفع آلودگی و پاکسازی محیط
- ۴- توقف اقدامات آلاینده
- ۵- جبران خسارات وارده به اشخاص و دستگاههای مسئول
- ۶- توقیف خودرو تخلیه کننده پسماندها در اماکن غیرمجاز (در دو حالت عادی و تشدید یافته)

۴-۱۲- ارکان جرم تخریب محیط زیست

عناصر عمومی جرم مجموعه ارکانی هستند که در نتیجه اجتماع آن ها جرم بوجود می آید و در صورت فقدان یکی از آن ها چنانچه عمل مرتکب بر خلاف موازین اخلاقی و اجتماعی بوده و حتی ضد هنجارهای جامعه باشد قابل تعقیب و دارای مسئولیت کیفری نخواهد بود. اکثر علمای حقوق جرم را محصول ترکیب سه رکن یا سه عنصر قانونی، عنصر مادی و عنصر اخلاقی یا عنصر معنوی می دانند. پروفیسور گارو^۴ استاد دانشگاه لیون فرانسه معتقد است عناصر تشکیل دهنده جرم چهار مورد است. هنگامی که دادگاه رأی به مجرم بودن یک فردی صادر می کند باید مسلم باشد که اولاً این شخص شرکت کرده است در ارتکاب فلان عمل (که این ارتکاب عملی را عنصر مادی جرم می گویند) ثانیاً، مسلم باشد که این شخص اقدام به ارتکاب چنین عملی با عمد و اراده نموده (عنصر اخلاقی) ثالثاً مسلم باشد که این عمل را قانون پیش بینی کرده و برای آن مجازاتی مقرر داشته و این شخص مکلف به اطاعت از آن قانون بوده است (عنصر قانونی) رابعاً، - مسلم باشد که این عمل فاقد جهات مشروعیت قانونی است (عنصر نادرستی) هرگاهی کی از این چهار عنصر موجود نباشد قاضی نمی تواند متهم را محکوم سازد و مجبور است بر حسب مورد یا او را تبرئه کند یا قرار عدم تعقیب صادر کند. این عالم حقوق می افزاید در اطراف عناصر تشکیل دهنده جرائم یک دسته اوضاع و احوال تصادفی و اتفاقی^۵ موجود است که درجه تقصیر را زیاد یا کم می سازد و این موقعی است که عناصر تشکیل دهنده اساسی و عمومی جرم مطالعه شده و به سیستم مجازات ها اطلاع و احاطه کامل حاصل شده باشد تا اینکه بتوان درک نمود تا چه مقدار اساس مجرمیت یا مجازات ممکن است در تحت تأثیر اوضاع و احوال اتفاقی و تصادفی قرار بگیرد (نقیاب، ۱۳۹۱: ۲۵۰)

عنصر در دو عنصر قانونی و اخلاقی مستتر است مثلاً، اگر جرم تخریب عمدی مال دیگری را نتیجه سه عنصر قانونی یعنی متن قانون که تخریب و انهدام مال دیگری را ممنوع دانسته و عنصر مادی آن یعنی فعل مرتکب بر تخریب دیوار، خراب کردن اطاق های یک ساختمان، و عنصر اخلاقی یعنی قصد تخریب بدانیم، دیگر قید اینکه باید این عمل خلاف حق هم واقع شده باشد لازم نیست زیرا در مواردی مثل عمل مأمور شهرداری در تخریب ساختمانی در اجرای ماده ۱۰۰ قانونی شهرداری، مقررات خاص وجود عنصر نادرستی را از

بین برده است. بهر حال این عنصر چهارمی امروزه از طرف علمای جدید حقوق جزا رد شده است. عنصر قانونی عبارت است از عمل یا ترک عمل که انجام گرفته و بالاخره عنصر معنوی عبارت است از عمل عمد یا خطائی است که جرم در نتیجه آن بوقوع پیوسته است. لازم به یادآوری است که علاوه بر عناصر مشترک در ارتکاب یک جرم بعنوان یک پدیده کلی برای هر یک از جرائم خاص ارکان و شرایط ویژه ای وجود دارد که در صورت ترکیب و اجتماع آن ارکان و شرایط، آن جرم بخصوص تحقق پیدا می کند و وجود همین عناصر است که به آن عمل موقعیت خاص بخشیده و آن را از سایر جرائم متمایز می کند که اصطلاحاً به آنها عناصر مخصوصه و جزئی و تشکیل دهنده فلان جرم می گویند. ارکان عمومی در جرائم مانند یک اسم خانوادگی است بنام جرم (جنحه، جنایت و خلاف) و ارکان جزئی چون اسم شخصی است (سرقت، تخریب، جعل و امثال آن) بعنوان مثال در تخریب اموال دیگران یا سرقت که هر کدام از لحاظ پدیده جنائی بعنوان یک جرم عام محسوب می شوند، سرقت در تعریف خاص خود عبارت است از ربودن مال متعلق به دیگری " که همین تعریف دارای اجزاء ربودن، مال، تعلق به دیگری، و در عنصر معنوی آن خفیه بودن عمل ارتكابی است و در تخریب و نهب و انهدام اموال هم به همین شکل. در مورد جرائم علیه اموال و خسارات ناشی از آن، فعل ممکن است همیشه بصورت یک عمل مجرمانه و جزائی صورت نگیرد بلکه ورود خسارت، ناشی از یک "تقصیر" بوده و عامل، مکلف به رفع خسارت باشد، عنصر مادی جرم جزائی مستقلاً و بدون خسارت قابل تحقق است (مثل شروع به جرم، جرم محال نسبی یا در مواردی مطلق، حمل اسلحه غیر مجاز و ولگردی) در حالی که جرم مدنی همیشه بر مبنای خسارتی است که بر شخص وارد شده است، از نظر عنصر معنوی، خطا مبنای جرم مدنی است، در حالیکه مبنای تمام جرائم عمدی (علم و معرفت شخص مرتکب به نامشروعیت عمل ارتكابی (غیر از خطاست.... بطور کلی هر خطای جزائی همراه با خطای مدنی است. بر عکس لازمه هر خطای مدنی، یک خطای جزائی نیست وقتی. خسارت ناشی از یک عمل صرفاً مادی است که قانون آن را جرم نمی شناسد، آن عمل جرم جزائی نیست. مثل غضب و امتناع از انجام تعهد به طور کلی اینکه عناصر تشکیل دهنده تخریب را که در حقوق جزای عرفی و نیز در حقوق اسلامی، مرکب از سه عنصر است.

لازم به توضیح است که تهدید علیه بهداشت عمومی که در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی بیان شده یکی از عنوان های جرایم زیست محیطی است که مفهوم عالم و گسترده ای نیز دارد زیرا قانونگذار زیر این عنوان یگانه، موارد متعددی از جرایم زیست محیطی را به عنوان نمونه مطرح کرده است با استفاده از عبارت این ماده می توان گفت که جرم زیست محیطی تهدید علیه بهداشت عمومی، همان جرم عالم آلودگی محیط زیست است و مقنن خواسته است که بر مبنای این ماده، از محیط زیست حمایت کند. البته قانونگذار در تبصره یک ماده با استفاده از واو عطف میان تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست آنها را جمع کرده است تا نشان دهد که هدف او از حمایت از بهداشت عمومی، در حقیقت حمایت از محیط زیست است. در ابتدا این تبصره آمده است: «تشخیص این که اقدام مزبور تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست شناخته می شود...»

و اما در خصوص محیط زیست در قوانین و مقررات کشور ما اعم از قانون اساسی، قوانین عادی و دیگر مقررات، تعریفی از محیط زیست ارائه نشده است، بنابراین در این زمینه نمی توانیم به دیدگاه قانونی استناد کنیم و ناگزیر از مراجعه به متون دیگر خواهیم بود. مفاهیم و عبارت گوناگونی در تعریف محیط زیست بیان شده است که، صرف نظر از وجود اختلاف در کلمات، تشابه فراوانی از حیث مفهوم میان آنها وجود دارد. از جمله این تعاریف اینکه محیط زیست عبارت است از محیطی که فرآیند حیات را فرا گرفته، محیط زیست از طبیعت، جوامع انسانی، و نیز فضاهایی که با فکر و به دست انسان ساخته شده اند، تشکیل یافته است و کل فضای زیستی کره زمین را فرا می گیرد. همچنین، در تعریف محیط زیست گفته شده است که، محیط زیست یک هدیه الهی است که از مجموعه منابع، موجودات و علل و شرایط هماهنگی که گرداگرد هر موجود زنده وجود دارد و استمرار زندگی و حیات منوط و وابسته به آن است تشکیل می شود. نخستین قانون زیست محیطی در رابطه با آلودگی آب بود. البته در آن به آلودگی ناشی از زباله نیز توجه شده است. قانون مذکور، قانون طرز جلوگیری از بیماریهای آمیزشی و بیماریهای واگیردار مصوب ۱۳۲۰/۳/۱۱ می باشد. در ماده ۲۰ آن آلوده نمودن آبهایی که به مصرف شرب می رسند و ریختن زباله و یا هر نوع کثافتاتی در گذرگاههای عمومی ممنوع شده است.

البته در این قانون صرفاً توجه به آبهای آشامیدنی شده و نه آب در کل و بدون در نظر گرفتن مجازات فقط اکتفا به ممنوعیت آلوده نمودن آن گردیده است. در ۱۳۳۴/۴/۱۱ قانون شهرداری به تصویب رسید. در ماده ۵۵ آن به مسائل زیست محیطی شهری توجه شده و شهرداری را ناظر بر اجرای آن نموده است. قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی مصوب مرداد ۱۳۴۶ در ماده ۱۲ استفاده از

مواد غیرمجاز و سمی در مواد خوردنی، آشامیدنی، بهداشتی و آرایشی را ممنوع اعلام نموده و مختلف به مجازات پیش بینی شده می‌رساند. قانون آب و نحوه ملی شدن آن در ۱۳۴۷/۴/۲۷ آب را بعنوان یکی از عناصر مهم زیست محیطی مورد توجه قرار می‌دهد. به موجب ماده ۶۰ قانون هر کسی عمداً آب رودخانه و انهار عمومی و جویبارها و مخازن و منابع و قنوات و چاه‌ها را با اضافه کردن مواد خارجی آلوده کند مجرم بوده و به مجازات پیش‌بینی شده می‌رسد. آئین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب در ۱۳۵۰/۸/۳۰ و سپس در ۱۳۶۳/۹/۲۴ و ۱۳۷۳/۲/۱۸ به تصویب هیأت وزیران می‌رسد، در همین رابطه باید به قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی مصوب ۱۳۵۴/۱۱/۱۴، قانون لایحه قانونی راجع به عضویت ایران در کنوانسیون منطقه‌ای کویت برای همکاری درباره حمایت و توسعه محیط زیست دریائی و نواحی ساحلی مصوب ۱۳۵۸/۹/۲۱، قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱/۱۲/۱۶، قانون اجازه الحاق به پروتکل راجع به آلودگی دریائی ناشی از اکتشاف و استخراج از فلات قاره مصوب ۱۳۷۰/۷/۲، قانون پروتکل راجع به حمایت محیط زیست دریائی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی مصوب ۱۳۷۱/۱۲/۹، قانون مناطق دریائی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان مصوب ۱۳۷۱/۱/۳۱ مجلس، آئین‌نامه بهداشت محیط مصوب ۱۳۷۱/۴/۲۴ هیأت وزیران اشاره نمود. مسئله آلودگی‌های شیمیائی و زباله، نیز مورد توجه قرار گرفته است. در این مورد می‌توان به قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریائی ناشی از دفع مواد زاید و دیگر مواد مصوب ۱۳۷۵/۶/۲۵ مجلس شورای اسلامی ایران اشاره نمود. مسئله آلودگی هوا نیز مورد توجه قانونگذاران ایران قرار گرفته و در قوانین متعدد مقررات حقوقی مربوطه تدوین گردیده است. آئین‌نامه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۵۴/۴/۲۹ کمیسیونهای مجلس، آئین‌نامه تعزیرات حکومتی در شهرداریهای کشور در خصوص شهروندان و کارکنان مصوب ۱۳۶۷/۳/۲۵ و ماده واحده قانون تشدید مجازات موتور سیکلت سواران متخلف مصوب ۱۳۵۶/۴/۱۲ و قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴/۲/۳ از مهمترین قوانین وضع شده در این موضوع می‌باشند. در دو نحوه جلوگیری از آلودگی هوا ایجاد هر گونه آلودگی صوتی بیش از حد مجاز ممنوع بوده و مرتکب مورد تعقیب قرار می‌گیرد. در ۱۳۵۴/۴/۲۹ قانون اراضی مستحدث و ساحلی به تصویب مجلس می‌رسد که مسئله تخریب خاک را مورد توجه قرار می‌دهد و در ۱۳۶۸/۱/۲۰ قانون محافظت در برابر اشعه و آئین‌نامه اجرائی آن در ۱۳۶۹/۲/۲ به موضوع آلودگی اتمی می‌پردازد. همچنین باید از تصویب نامه ۱۳۶۹ هیأت وزیران راجع به انتقال صنایع آلوده کننده و مزاحم محیط زیست تهران نام برد که از جمله مهمترین مصوبات در جهت کاهش آلودگی شهر تهران می‌باشد همچنین در خصوص آلودگی ناشی از پسماندها، قانون مدیریت پسماندها در سال ۱۳۸۳ به تصویب رسید.

۵- نتیجه

در بسیاری از جرایم عمدی برای آن که عملی جرم شناخته شود، باید زیان و صدمه‌ای از آن ناشی شده باشد و در صورتی که در نتیجه ارتکاب عمل زبانی پدید نیاید، مقنن مرتکب آن را دارای مسئولیت کیفری نمی‌داند. در بعضی دیگر از جرایم عمدی چنین نیست، یعنی تحقق جرم و مسئولیت کیفری منوط به پدید آمدن خسارت و یا صدمه نیست. بسیاری از جرایم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست عمدی هستند و هر دو شکل یاد شده را در بر می‌گیرند. به عبارت دیگر، برخی از این جرایم، مقید و پاره‌ای دیگر مطلق هستند. لازم به توضیح است که تعداد جرایم مقید بسیار اندک است. در بررسی عنصر معنوی به جرایم عمدی مقید و مطلق اشاره خواهد شد.

منابع

- ۱- اعتمادی، سید یوسف، ۱۳۸۳، سیر تحول قوانین منابع طبیعی و محیط زیست، انتشارات بهنامی، چاپ اول.
- ۲- منصوری، نبی‌الله و جمشیدی قاسم‌آبادی، امیر، ۱۳۹۰، انسان و محیط زیست، چاپ اول، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

- ۳- تقی‌زاده انصاری. مصطفی، ۱۳۸۷، حقوق محیط‌زیست در ایران، چاپ دوم، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها .
- ۴- شرکت کنترل کیفیت هوا وابسته به شهرداری تهران، ۱۳۹۳ .
- ۵- حسینی اکبر نژاد، حوریه، ۱۳۸۹، پایش حمل و نقل شهری و کاهش آلودگی هوا (مطلوب زیست محیطی کلان شهرها)، مجله پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، شماره ۱۸ .
- ۶- وره‌اشمی، عباس، تقوی. لعبت، خلعتبری. یلداو زارعی. سحر، ۱۳۸۹، آلودگی هوای تهران و حق شهروندان بر محیط زیست سالم، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۱۸ .
- ۷- سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۹۱، قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست .
- ۸- مشهدی. علی، ۱۳۹۲، حقوق آلودگی هوا (مطالعه تطبیقی)، چاپ اول، تهران، انتشارات خرسندی .
- ۹- عباسپور. مجید، ۱۳۸۳، مهندسی محیط زیست، تهران، مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی .
- ۱۰- عبدالهی. محسن، مشهدی. علی و فریادی. مسعود، ۱۳۹۱، حقوق حفاظت از هوا، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان .
- ۱۱- گلکار. فروغ و فرهمند. علیرضا، ۱۳۸۹، آلودگی های محیط زیست، چاپ اول، تهران، انتشارات ماندگار .
- ۱۲- اردبیلی محمد علی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، بنیاد حقوق میزان، چاپ بیست و دوم، تابستان، ۱۳۸۹
- ۱۳- ایران نژاد پاریزی، فاطمه و طایفه هاشمی، مهدیس، ۱۳۹۱، مسئولیت تخریب کنندگان جنگل ها در حقوق ایران با تاکید بر منطقه زاگرس مرکزی، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد،
- ۱۴- پروانه، بهروز و نورالهی، داریوش و خالدی، شهریار و دکاموند، همت، ۱۳۹۱، بررسی مناطق مستعد تخریب جنگل های زاگرس با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد،
- ۱۵- تقی زاده انصاری مصطفی، حقوق بین الملل محیط زیست، خرسندی، چاپ دوم، تهران، ۱۳۹۵ .
- ۱۶- جعفری، امیررضا و ولی پور، مهدی، ۱۳۹۱، علل و انگیزه ارتکاب جرم در جرایم علیه منابع طبیعی، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد،
- ۱۷- جعفری لنگرودی محمد جعفر، تر مینولوژی حقوق، گنج دانش، چاپ هجدهم، تهران ۱۳۶۸ .
- ۱۸- جلیلود، حامد و غزنویان، زهرا و مجتهدی، مهدی و ورجاوند، حسین، ۱۳۹۱، بررسی پیامدهای اجتماعی و محیط زیستی قوانین در حفاظت از جنگل های زاگرس مرکزی (مطالعه موردی ذغال گیری در روستاهای چاهگاه، استان چهارمحال و بختیاری)، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد،
- ۱۹- درمیانی، نرگس و کیادلیری، هادی و بیژنی، مسعود، ۱۳۹۱، عنوان: بررسی وضعیت جوامع محلی در حفاظت از جنگلهای زاگرس (مورد مطالعه: روستایان جنگل نشین منطقه اشترانکوه)، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد،
- ۲۰- فرمانی فریده (مترجم) : «تأثیر گازهای مخرب بر آب و هوا و لایه ازن» مجله سروش، سال ۹، شماره ۴۲۵، مورخ: ۱۳۶۷/۲/۱۰ .
- ۲۱- کاتوزیان ناصر، مبانی حقوق عمومی، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۷۷ .
- ۲۲- گلدوزیان ایرج، بایسته های حقوق جزای عمومی، نشر میزان، چاپ پنجم، تهران، ۱۳۸۳ .
- ۲۳- هاشمی، سیدمحمد و نظریان، مهدی، ۱۳۹۴، راهکارهای حفاظت از محیط زیست در طراحی و اجرای پروژه های راهسازی، اولین همایش ملی توسعه پایدار در راهسازی با رویکرد حفظ محیط زیست، شیراز،

۲۴- <http://www.asrekhodro.com/>

۲۵- <http://www.farsnews.com/>

۲۶- <http://www.aftabir.com/>

۲۷- <http://www.khabar online.ir>